

MANUÁL K PRÁCI S DĚTMI S AUTISMEM

Autorka: Lucie Adametzová

Odborná konzultace: Šárka Krpenská, Romana Straussová

Ilustrace: Silvie Grygarová, Lenka Matoušková

Poděkování

Velice děkuji za odborné rady Šárce Krpenské a Romaně Straussové, které jsou pro mě odbornice s velkým „O“ a hlavně mají srdce na správném místě. Také moc děkuji svým kolegyním Silvě Grygarové, Lence Matouškové a Petře Staňkové, bez kterých by má práce byla velmi složitá, ne-li nemožná. A obrovské díky patří mým malým učitelům, dětem s autismem, kteří mě vše níže napsané naučili.

V Hořicích 18.5. 2013

OBSAH

ÚVOD	3
1 ZÁSADY KOMUNIKACE S DÍTĚTEM S AUTISMEM	4
1.1 Návčik komunikace pomocí obrázku	5
1.2 Komunikační kniha	6
1.2.1 Vzhled komunikační knihy	7
1.2.2 Návčik práce s komunikační knihou	8
2 ZÁSADY PRÁCE S DÍTĚTEM	10
2.1 Práce s kreslenými pravidly	13
2.2 Hodnocení chování dítěte	14
3 STRUKTUROVANÉ UČENÍ	17
3.1 Struktura prostoru	17
3.2 Struktura času	20
3.2.1 Postup při návčiku denního režimu	21
3.2.2 Rady k práci s denním režimem	22
3.2.3 Práce s kuchyňskou minutkou	22
3.3 Struktura činností	23
4 HRA A INDIVIDUÁLNÍ PRÁCE DÍTĚTE S AUTISMEM	25
4.1 Individuální práce	25
4.2 Návčik hry	26
ZÁVĚR	28
PŘÍLOHA - Kreslená pravidla	29

ÚVOD

Brožura, kterou otevíráte, je určena všem, kteří pracují s dětmi s autismem nebo je vychovávají. Doufám, že bude užitečná také Vám. Nenajdete zde rozsáhlé teoretické informace, které bývají v mnohých publikacích popsány a můžete si je nastudovat v nich. V tomto materiálu naleznete soupis zkušeností, přístupů a postupů, které se mi osvědčily v praxi s dětmi s autismem.

Jako začínající učitelka mateřské školy ve třídě dětí s kombinovaným postižením, včetně dětí s autismem, jsem si s mnohým nevěděla rady a ne vždy jsem v odborných publikacích našla rychle to, co jsem chtěla a potřebovala. Mimo jiné také nebylo mnoho času na zaškolování nových asistentů pedagoga či osobních asistentů, jak mají k dětem s autismem přistupovat, co všechno musí zohlednit, abychom mohli co nejdříve společně a co nejefektivněji pracovat. Proto jsem vytvořila tento manuál, který mi ušetřil mnoho práce, a také poskytl podporu novým kolegyním. Pro rychlejší orientaci v něm je psán v bodech a doplněn obrázky. Text je situován do prostředí mateřské školy, ale mnohé je využitelné i v domácím prostředí.

Obsah jsem se snažila logicky uspořádat do jednotlivých kapitol, které vycházejí z toho, co je nejdůležitější.

- ❖ Nejdříve se potřebuji s dítětem dorozumět, abychom se stali partnery.
- ❖ Když už si rozumíme, můžeme se pustit do společné práce, která má ovšem také svá specifika.
- ❖ A nakonec, když se umíme dorozumět a víme, jak spolu pracovat, potřebujeme k tomu ještě uzpůsobit pracovní prostředí.
- ❖ Samostatnou kapitolou je HRA, která je jakousi branou do skutečného života.

Takže s chutí do toho!!! 😊

Pozn. Pojem autismus je zde používán jako zastřešující pro poruchy autistického spektra.

1 ZÁSADY KOMUNIKACE S DÍTĚTEM S AUTISMEM

- používejte krátké, jednoduché (jednoslovné) pokyny či jednoduché věty – např.: *sedni si, uklid', dej, ukaž, dej sem*
- slova doprovázejte gesty (při pokynu „*uklid'*“ ukažte prstem na místo, kam má uklidit; při pokynu „*sedni si'*“ ukažte prstem na místo, kam si má sednout apod.)
- používejte jasnou komunikaci – pro tutéž věc nebo činnost používejte stále stejný název, aby si dítě pojmenování zapamatovalo
 - např. říkejte ruce – neříkejte ručičky, packy, tlapky, protože dítě se nejčastěji setká s pojmem „ruce“ (vycházejte z toho, co dítě slyší nejčastěji)
- pojmenovávejte vše, co s dítětem děláte nebo dítě dělá
 - např. při oblékání: „*dáme čepici, dáme bundu, dáme šálu, ...*“
 - při mytí rukou: „*jdeme si umýt ruce, vyhrneme rukáv, pustíme vodu, umyjeme ruce, vypneme vodu, utřeme ruce, ad.*“
- používejte klidný, níže posazený tón hlasu, pomalejší tempo řeči → je vyzkoušené, že jsou děti potom také klidnější ☺
- pojmenovávejte emoce dítěte (dejte mu najevo, že ho chápete, že víte, co cítí)
 - např. dítě se vzteká, protože mu přerušíte hru a chcete, aby dělalo něco jiného a vy mu říkáte „*já vím, zlobíš se, vzala jsem ti hračku, ale teď půjdeme dělat ...*“

Pozn. Dítě s autismem má obtíže v porozumění mluvené řeči – začíná rozumět později než jiné děti a vývoj porozumění je pomalý a postupný. To je třeba při práci zohledňovat, především na jejím začátku. S přibývajícím schopností dítěte porozumět mluvené řeči přizpůsobujeme naše vyjadřování – přidáváme synonyma, větná spojení apod. a sledujeme reakci dítěte, zda rozumí.

1.1 Návčik komunikace pomocí obrázku

Některé děti s autismem si neosvojí mluvenou řeč. Proto je nutné nabídnout jim a naučit je jinému způsobu, jak se mohou vyjádřit adekvátním způsobem. Mnohé nevhodné chování dítěte (křik, záchvaty vzteku apod.) je reakcí na nepochopení jeho potřebám druhou osobou. Velice vhodná je komunikace pomocí obrázků (piktogramů, fotografií).

- obrázek znázorňuje potřebu, přání dítěte
- začínáme s obrázky, které jsou pro dítě hodně motivující
 - např. dítě miluje nějakou sladkost – vyfotíme ji a tento obrázek bude sloužit pro výměnu: obrázek za sladkost
 - nebo má dítě oblíbenou hračku, se kterou si neustále hraje – vyfotíme tuto hračku, umístíme ji mimo dosah dítěte a pro získání hračky vyžadujeme daný obrázek
- v počátku, kdy dítě ještě nechápe princip výměny, je vhodné zařadit tento návčik jako práci u stolečku
 - nejvhodnější je sedět naproti dítěti (při běžné komunikaci také stojíme často naproti tomu, s kým hovoříme)
 - položíme před dítě např. sladkost, kterou má rádo, a obrázek této sladkosti se slovy: „*dívej sladkost*“ (poklepáváme na místo, kde leží sladkost) „*tady obrázek sladkost*“ (poklepáváme na obrázek sladkosti) – aby si dítě začalo spojovat souvislost mezi obrázek a sladkostí
 - v momentě, kdy se dítě po sladkosti natáhne rukou, zakryjeme sladkost, aby ji dítě nemohlo vzít, a předsuneme před něj daný obrázek se slovy: „*Chceš sladkost? Dej obrázek.*“ a natáhneme k němu ruku dlaní nahoru, chvíli počkejte, zda dítě pochopilo
 - pokud dítě samo nevezme obrázek a nepoloží ho na Vaši ruku, vezměte rychle jeho ruku a udělejte to společně s ním, po té komentujte: „*Ty chceš sladkost.*“ (poklepávejte na obrázek) „*Tady máš sladkost. Šikulka, hezky sis řekl o sladkost.*“ A hned dítěti dejte danou sladkost (pochvala je velice důležitá, aby dítě vědělo, že toto je ten správný a vhodný způsob, jak si o sladkost říci)
 - toto několikrát zopakujte během jednoho sezení, i několikrát během dne

Doporučení:

- postupně rozšiřujte počet kartiček s věcmi, o které má dítě opravdu zájem
- vhodné je pak vytvoření „komunikační knihy“, ve které bude mít dítě všechna svá „přání a potřeby“ pohromadě
- pro rychlé vyjádření potřeby doporučuji mít tzv. „volební tabulku“ – např. kus nalepeného koberce na lehce přístupném místě, na kterém má dítě nejčastější potřeby (např. pití, záchod) → např. pokud dítě požaduje rychle Vaši pomoc na toaletě, není vhodné „zdržovat se“ s komunikační knihou

1.2 Komunikační kniha

Komunikační kniha je tedy soubor přání a potřeb dítěte, vyjádřený obrázky, který slouží k dorozumění dítěte s ostatními.

Mnoho dětí v počátku nácviku sice pochopí, že obrázek (či fotografie) vyjadřuje jejich potřebu, ale již neví, co s tím dál. Pak se může stát, že dítě si vezme obrázek vyjadřující přání, ale zůstane s ním stát uprostřed místnosti (nikomu si o přání „neřekne“) a po chvíli, co mu není přání splněno, reaguje často nevhodným chováním.

Důležité tedy je, aby dítě pochopilo princip komunikace: *„musím dojít za osobou, které chci přání sdělit – musím s ní navázat kontakt – a poté jí sdělím své přání“.*

Pozn. Komunikační kniha nemusí být „konečnou zastávkou“ v rozvoji řeči. Mnohým dětem s autismem může sloužit pouze jako start pro mluvenou řeč. Velký přínos komunikační knihy je ten, že dítě má ihned prostředek, jak se může dorozumět s ohledem na své dosavadní možnosti.

1.2.1 Vzhled komunikační knihy

Forma komunikační knihy může být různá. Jen je vhodné brát v potaz:

- aby se s přibývajícimi kartičkami mohl rozšiřovat počet stránek
- vhodné je zalaminování kartiček, mají při každodenním používání delší životnost
- kartičky musí být odnímatelné, ideálně na suchý zip (pouze ukazování v knize nedovoluje utváření vět)

Součásti knihy:

- na svrchní straně knihy je fotografie dítěte se jménem
- pro rychlejší orientaci v knize je vhodné rozdělit kartičky do skupin (např. hračky, výtvarné potřeby, jídlo apod.) a tyto skupiny rozlišit jinou barvou podkladu
- na první stránce se nachází výběr ze sloves „*chci*“ a „*nechci*“
- kniha obsahuje odnímatelný „*komunikační proužek*“, na který dítě vyskládá, co chce a po té ho donese někomu, koho chce požádat; na proužku je jako první nalepena fotografie dítěte a pod ní napsáno „*já*“ (aby si dítě uvědomovalo samo sebe)
- zpočátku kniha obsahuje jen několik málo karet s věcmi, které má dítě opravdu rádo a které často vyžaduje → aby mělo motivaci s knihou pracovat; postupně se kniha doplňuje

Je vhodné, aby kniha měla své stálé místo (aby ji dítě v případě potřeby rychle našlo).

1.2.2 Nácviik práce s komunikační knihou

- dopředu si do knihy připravte několik obrázků např. oblíbených hraček; tyto hračky umístěte mimo dosah, ale na dohled dítěte
- v momentě, kdy dítě požaduje oblíbenou hračku, např. autíčko, dejte mu najevo, že víte, co chce (např. pokud ukazuje nebo se natahuje k hračce řekněte: „*ty chceš auto?*“ a také na něj ukazujte a vezměte k sobě knihu
- nalezněte společně s dítětem obrázek auta se slovy „*dívej, tady je auto*“ a rychle ho rukou dítěte přiložte na komunikační proužek, kde je už připravena fotka dítěte a sloveso „*chci*“
- po té rukou dítěte odtrhněte komunikační proužek a podejte ho sobě (nebo doneste třetí osobě, je-li k dispozici)
- překvapeně se zeptejte „*Co chceš? Ukaž.*“ A společně prstem dítěte „*čtěte*“, co je na proužku: „*Já – chci - auto.*“ Reagujte: „*Ty chceš auto? Na, tady máš auto.*“ A podejte mu žádanou hračku a pochvalte ho: „*Hezky sis řekl o auto.*“

Doporučení:

- Tento postup opakujte při každé příležitosti. Neustále opakujte název požadovaného předmětu (*Chceš auto? Ty chceš auto. Na, tady máš auto. Hezky sis řekl o auto.*), aby dítě název předmětu dostalo do svého repertoáru slov, kterým začíná rozumět.
- Pokud nemáte při nácviiku práce s komunikační knihou k dispozici třetí osobu, kterou můžete s žádostí oslovit, udělejte to tak, že pomůžete dítěti s vyskládáním kartiček na komunikační proužek a pak si kousek odstoupíte a díváte se jinam; dítě Vás musí nejdříve kontaktovat.
- Při předávání komunikačního proužku druhé osobě učte dítě navázat kontakt s danou osobou (např. poklepat na rameno, zatahat za ruku a navázat oční kontakt) - pokud Vám dítě pouze přinese proužek a mlčky stojí vedle Vás, nereagujte (pokud to trvá déle, vezměte ruku dítěte, sami si jí poklepte na rameno a pak začněte reagovat, jako by Vás dítě oslovilo samo)
- Při čtení komunikačního proužku časem dělejte větší odmlky mezi jednotlivými slovy a čekejte, jestli dítě nezačne doplňovat větu samo.

Pozn.: Dovednost dítěte pracovat s knihou není mnohdy otázkou několika týdnů, ale někdy i dlouhých měsíců. Toto úsilí však za to stojí, protože dáte dítěti možnost vyjádřit své potřeby a odbouráte jeho stres z toho, že mu nikdo nerozumí. Odměnou Vám bude spokojenější dítě 😊.

2 ZÁSADY PRÁCE S DÍTĚTEM

- udělejte své chování pro dítě průhledným – dejte dítěti jasně najevo, jestli se radujete, nebo se na něj zlobíte (samozřejmě úměrně vzniklé situaci)
 - když vás dítě něčím potěšilo, něco se mu povedlo, vyjádřete nadšení přehnaným úžasem ve tváři, zatleskejte dítěti, pohladte ho (pokud mu to nevadí), slovně ho podpořte („*ty jsi šikula, super, skvělý, výborně*“ + pojmenujte, co vás potěšilo – „*ty jsi šikula, krásně ses vyčůral*“ atd.), a doplňte gestem: „super“ (palec nahoru), „OK“ (kolečko – palec – ukazovák)

- pokud se na dítě zlobíte, vyjádřete to jasně – zamračte se, zakruťte hlavou NE, nasadte odpovídající tón hlasu, udělejte „káravé“ gesto (vztyčený ukazovák, ruce v bok,...)
 - efektivnější je směřování dítěte pomocí pochvaly a zdůrazňování pozitiv, ale pokud je to nezbytné, zlobte se S LÁSKOU!!!
- vymezte a dodržujte jasně daná pravidla a hranice, vhodná je vizuální podpora - kreslená pravidla (viz podkapitola 2.1) – teď je toto chování možná roztomilé nebo se to dá společensky omluvit, ale představte si tutéž situaci až bude dítěti dvacet.???
- s jídlem se nechodí, sedí se s ním u stolečku
 - nelezeme nebo nesejíme na stole, po skříňkách apod.
 - na vycházce chodíme v provozu za ruku, každé dítě chodí samo, nikdo ho nenesí
 - pokud chci jinou hračku, tu předchozí si nejdříve uklidím
 - ...

- extrémní důslednost
 - pokud po dítěti něco chcete, trvejte na tom (dítě vás jinak nebude brát vážně a bude zmatené, že jednou ANO, jednou NE)
 - např.: dítě si má jít umýt ruce po svačině, ale místo toho běhá po třídě nebo si jde hrát – nedovolte, aby si dítě hrálo nebo dělalo cokoliv jiného, ale násilím ho do mytí rukou nenuťte, stále mu opakujte „*umyjeme si ruce a pak si budeme hrát...*“ a vedte ho k umyvadlu (vezměte klidně hračku s sebou a hned jak si dítě ruce umyje, tak mu ji dejte se slovy „*umyl sis ruce, můžeš si hrát*“)
- na konci činnosti, hry říkejte „*hotovo*“, aby se dítě naučilo dokončovat činnost a doplňte gestem

- neustále chválíme a pojmenováváme, co dělá dítě dobře – např. *krásně si myješ ruce, krásně se oblékáš, super, skvěle, krásně sis sedl na židličku* atd. a opět podpoříme pochvalným gestem (zdvžený palec, apod.) → dítě potřebuje vědět, co dělá dobře, v čem je dobré
- nedělejte vše za dítě – dítě je šikovné, jen potřebuje někdy trošku pomoc
 - při sebeobsluze (oblékání, svlékání, mytí rukou atd.) počkejte, jestli dítě zvládne úkon samo (např. obléknout mikinu), pokud ne, pomozte jen trochu (např. nastavte rozevřenou mikinu proti nataženým rukám), pokud stále dítě nezvládá, pomozte zas o trošku více (např. přetáhněte mikinu přes hlavu, ale už nepomáhejte dávat ruce do rukávů a počkejte, zda dítě nezvládne samo) – časem zjistíte, co vše dítě zvládá a jakou míru fyzické dopomoci potřebuje; tu postupem času ubíráme
 - nezapomínejte dát dítěti dostatek ČASU!!! - to, co se nám zdá třeba jednoduché, je pro dítě velice těžký úkol

- při jídle – pokud dítě nejí samo, pomozte mu tak, že ho krmíte společně s jeho rukama a postupně pomoc ubírejte (držte lehce za zápěstí, pak za předloktí, za lokty), až nakonec bude jíst zcela samo
- pokud víte, že některý úkon dítě zvládne samo (například vysvěčení), jen se mu „nechce“, nesvlékejte ho, jen ho slovně povzbuzujte a případně instruujte, co si má zrovna svléknout (např. *sundej čepici, sundej bundu* atd.); opět nezapomínejte doprovázet pohybem těla, gestem, znakem – DÍTĚ NEMUSÍ CHÁPAT VÝZNAM SLOV, „NEROZUMÍ“, ale řeč těla „přečte“ a zase mu dejte DOSTATEK ČASU
- v prostoru školky nevodte stále dítě za ruce – umí chodit samo
 - pokud potřebujete dítěti udat určitý směr nebo zabránit, aby vám uteklo, stoupněte si tak, abyste mu v tomto pohybu zabránili a bylo pro vás jednoduché ho chytit nebo jen lehce zamezíte pohyb roztažením rukou
- nespěchejte na dítě, dejte mu čas, aby činnost vykonalo!!!
- jednejte rychle – pokud po dítěti něco chcete a vidíte, že mu to nejde nebo už je nervózní a chce činnost ukončit, pomozte mu to rychle udělat za něj, ale s vědomím, že to udělalo samo a pochvalte ho (opět komentujte „*nevadí, já ti pomůžu, uděláme spolu*“) → pokud vás dítě „nechce pustit“ ke své práci, nenuťte ho, práci „odsuňte“, ale nechte na viditelném místě, s tím, že dokončíte později; zvažujte, kdy a jakou činnost začínáte – před vycházkou, obědem, odchodem domů, ... „promyšlené plánování“
- pokud se dítě chová nevhodně nebo proti pravidlům (např. leze po stolečku, trhá knížku apod.), dejte mu najevo, že se toto nedělá, ale zároveň mu řekněte a ukažte, co se s tím dělá nebo co může dělat jiného → dítě to nedělá pro to, aby vás rozzlobilo, ale protože neví, co s tím má dělat nebo se nudí

→ jakákoli nepohoda, stres nebo nečitelnost prostředí či chování může u dítěte s autismem vyvolat úzkost, která se projeví nežádoucím chováním (hysterický smích, hýkání, pobíhání, grimasování, agrese, sebepoškozování), proto BUĎTE V POHODĚ

2.1 Práce s kreslenými pravidly

Umístění

- kreslená pravidla mějte na viditelném a dostupném místě (v úrovni výšky dítěte), aby dítě mělo možnost je stále kontrolovat (v MŠ bývá obvykle nejvíce místa na dveřích), v úrovni očí dítěte
- je vhodné, aby byla pravidla mobilní, např. na suchý zip či magnet – aby bylo možné donést pravidlo k dítěti – např. pokud je dítě rozzlobené, je nevhodné (někdy i nemožné) „vláčet“ ho přes celou místnost k pevně vyvěšeným pravidlům
- mobilita pravidel může být pro dítě srozumitelnější - „vysvětlí“ mu pravidlo přímo v dané situaci a bez časové prodlevy

Použití

- důležitá je důslednost v dodržování vytyčených pravidel, aby dítě nebylo zmatené, že jednou to platí, jindy neplatí
- ideální (a nutné) je spojit seznamování s pravidly přímo v konkrétní situaci; předcházet tomu však může např. prohlížení pravidel v rámci ranního kruhu v MŠ nebo třeba jako vytvořenou knížku, co je správné chování a co se nesmí (záleží na schopnostech dítěte)
 - např. pravidlo „uklízím si hračky“ – dítě sedí na zemi mezi rozházenými hračkami a chce si jít pro další. Zamezte dítěti dojit si pro další hračku a ukažte mu přímo na místě obrázek s pravidlem (nebo ho dovedte k vyvěšeným pravidlům) a ukažte prstem na nepořádek, aby si mohlo hned spojit, co se po něm požaduje. Doplňte slovy: „*dívej, pravidlo, uklízím si hračky. Tady uklid', potom můžeš jinou hračku.*“

Ukázku kreslených pravidel naleznete v příloze (str. 29-31).

2.2 Hodnocení chování dítěte

Vyjádření Vašich pocitů, zda jste s chováním dítěte spokojeni, nebo se na něj zlobíte je vhodné i vizuálně podpořit. K tomuto účelu můžete využít tzv. *semafor chování*.

Popis semaforu

- forma může být různá – na suchý zip či magnet
- smajlíci různé barvy vyjadřují stav chování
 - červená = zlobím
 - oranžová = přechodný stav (buď se to zlepšuje nebo zhoršuje, podle toho, ze kterého smajlíka sem byl přemístěn)
 - zelená = jsem hodný
- obrázek postýlky = kdo je doma a není ve školce (buď ještě nepřišel nebo je nemocný)
- každé dítě má zde svou fotografii se jménem

Práce se semaforem

- na začátku dne jsou všechny fotografie na pozici „postýlky“
- když dítě přijde do školky, automaticky se fotografie přesouvá na pozici „zeleného smajlíka“ → fotografii dítěte přemístujeme sami a dítě se dívá, nebo si dítě přemístí smajlíka samo (nutno zvážit, zda je dítě schopné pochopit, že si potom nemůže samo přemísťovat libovolně fotografii mezi smajlíky)

- během dne se může různě přemísťovat, podle stavu chování → každé přemístění musí dítě vidět a ideálně musí následovat hned po vzniklé změně chování – aby si dítě spojilo souvislost mezi semaforem a svým chováním
- přechodný „oranžový smajlík“ je důležitý:
 - buď aby se dítě chvíli snažilo situaci zlepšit či setrvat ve vhodném chování
 - nebo je signálem, že situace ještě není tak zlá, aby „šel“ na červeného smajlíka, ale přesto je dané chování nevhodné
- na konci dne (u nás v MŠ po obědě, kdy tam jsou ještě všechny děti) dáme dítěti, které je na zeleném smajlíkovi malý bonbón (může být i jiná odměna podle preferencí dítěte)

Doporučení

- během dne se snažíme co nejčastěji chválit dítě (vždy se něco najde, za co ho můžeme pochválit), aby setrvalo co nejčastěji na zeleném smajlíku a na konci dne mohlo dostat vytouženou odměnu → odměna je z dlouhodobého hlediska účinnější na změnu chování než trest
- pouze nepřesouvejte fotografii mezi smajlíky, ale vždy to dítěti vysvětlíte:
 - např.: dítě půjčí kamarádovi hračku – ihned reagujeme slovy: „*super, jsi hodný, půjčil si hračku, chválím tě*“ a přesuneme na zeleného smajlíka; přitom samozřejmě platí již výše zmíněné – ukážeme gesto „super“, řekneme to nadšeným hlasem, pochvalný výraz tváře apod.
 - např.: dítě se vůbec nedotklo oběda a přesto by potom chtělo bonbón, protože je na zeleném smajlíkovi – přesuneme dítě na oranžového smajlíka se slovy: „*to se mi nelíbí, ani jsi neochutnal, po bonbónu by prázdné břicho bolelo*“ (volba slov závisí na úrovni porozumění dítěte) – volíme spíše zklamání tón hlasu (moc rádi byste mu bonbón dali, ale bohužel to nejde)
 - např.: dítě je na oranžovém smajlíku a delší dobu je hodné – oslovíme dítě slovy: „*krásně si hraješ, chválím tě, mám radost, jsi hodný*“ a přesuneme foto na zeleného smajlíka + gesto „super“, „ok“, pochvalný tón hlasu

- např.: dítě uhodí kamaráda – ihned reagujeme slovy: „to NE, neboucháme kamarády, to se mi nelíbí, zlobíš, uhodil si kamaráda“ a přesuneme fotku dítěte na červeného smajlíka; nasadíme přísný tón hlasu, zamračíme se, zakroutíme hlavou NE, zároveň můžeme ukázat na kreslené pravidlo ve třídě „neboucháme kamarády“

Pozn.: Pojmy hodný x zlobivý jsou sice nepřesné a abstraktní, ale děti jim mnohdy dobře rozumí (často se s nimi setkávají v rodině). Mimo jiné semafor také slouží k uvědomění si sebe sama a poznávání kamarádů (při ranním scházení dětí můžete „zkoušet“ dítě a ptát se ho, kdo tu je a kdo není, zda zná jména kamarádů).

3 STRUKTUROVANÉ UČENÍ

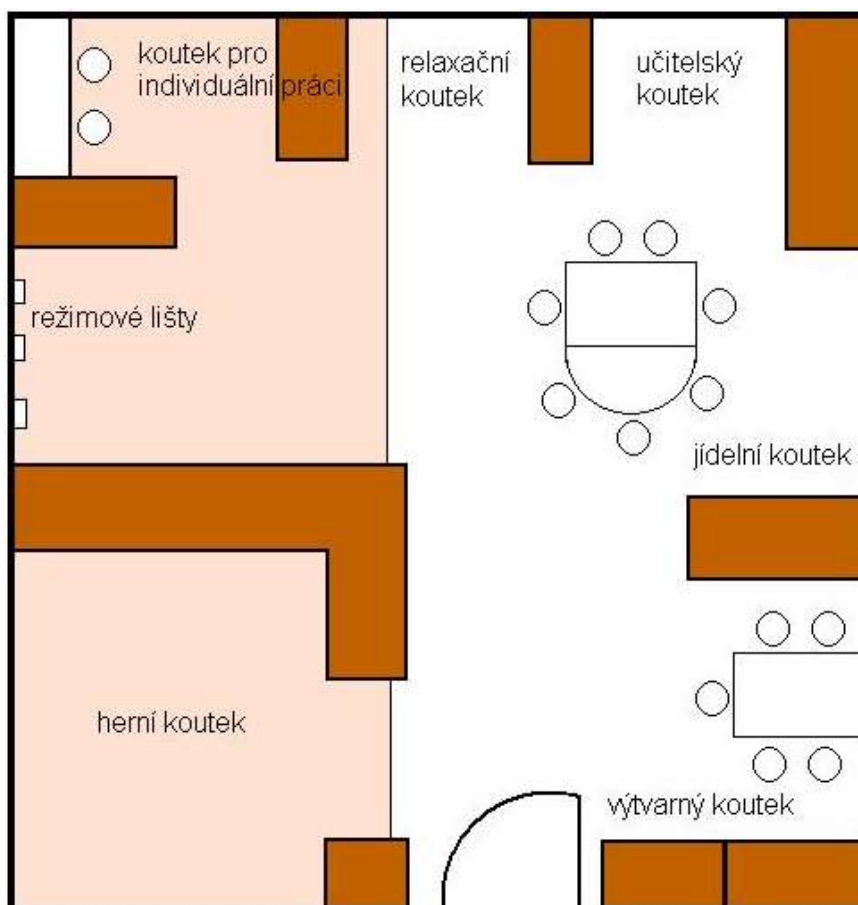
Vhodná a většinou nutná je:

- struktura prostředí
- struktura času
- struktura činností

Jak to vypadá v naší MŠ:

3.1 Struktura prostoru

Prostor třídy je rozdělen do koutků - herní koutek, výtvarný koutek, jídelní koutek, koutek pro individuální práci a koutek pro odpočinek (s gaučikem, knížkami). Koutky jsou názorně odděleny nábytkem.

Každý koutek je označen „volací kartou“ (karta s fotografií, co se zde dělá; stejnou má potom dítě na denním režimu) s prostorem pro přiložení identické karty dítěte.

V jídelním koutku má každé dítě svou židli označenou fotografií olemovanou barevnou páskou v barvě denního režimu.

Jednotlivé boxy s hračkami jsou označeny fotografií či obrázkem, co box obsahuje, pro lepší orientaci dítěte (stejné karty mají děti v komunikačních knihách).

V koutku pro individuální práci je pracovní stůl, který je páskou rozdělen na tři části. Pracujeme zleva doprava. V levé části jsou připraveny úkoly, které se budou dělat. Ve střední části se úkoly dělají a do pravé části se odkládají hotové úkoly.

Každé dítě má úkoly připravené ve svém barvou rozlišeném košíku se svou fotografií. Barva košíku je stejná jako barva lišty pro strukturu dne (pozn.: modré košíky nejsou děti s autismem).

Pozn. Více o individuální práci naleznete v kapitole 4.

3.2 Struktura času

Dle potřeby má dítě svoji lištu (denní režim), barevně odlišenou, se svou fotografií. Denní režimy využíváme jako vizuální předávání informací od nás k dítěti, co a kdy se bude dělat. Pod lištou je košík na odkládání karet. Na lištu používáme fotografie jednotlivých činností a piktogramy (pro děti, které piktogramům či fotografiím ještě nerozumí, použijeme na denní režim miniatury předmětů, které jsou pro děti názornější). Práci s denními režimy uzpůsobujeme potřebám dětí. Začínáme malým počtem karet s oblíbenými činnostmi, postupně karty přidáváme. Posloupnost činností je shora dolů (nebo je možný vodorovný směr - posloupnost činností je pak zleva doprava).

3.2.1 Postup při nácviu denního režimu

- dítě „zavoláme“ k režimu tzv. tranzitní kartou (kartička nebo malá kostička stejné barvy jako barva denního režimu) se slovy „..... (*jméno dítěte*), *pojď se podívat, co budeme dělat*“ (nezapomeneme dítě oslovit jménem, musí vědět, že se to týká jeho, dáme dostatek času, aby dítě mělo možnost reagovat na novou situaci) → tuto kartu většinou používáme v počátku nácviu než si dítě na slova „pojď se podívat, co budeme dělat“ zvykne a bude na ně reagovat; abychom ho z ničeho nic nevytrhli z jeho činnosti a kamsi ho netáhli
- dítě dojde k režimu, vyhodí tranzitní kartu do košíčku uloženého v dolní části denního režimu a vyzvedne si kartu, která je přilepena na režimu nejvýše a jde k místu, kde se činnost vykonává
- zde již na něj čeká přilepená stejná („volací“) karta, která dává dítěti informaci, že je na správném místě, a dítě přilepí svou kartu vedle nebo pod a jde činnost vykonat
- po ukončení činnosti řekneme (a ukážeme gestem) „*máme hotovo*“, dítě vezme svoji kartu, kterou tam před tím nalepilo, a jde ji vyhodit do košíčku v dolní části denního režimu; můžeme doprovodit slovy „*vyhodíme do košíčku, máme hotovo*“ a následuje další činnost prostřednictvím další připravené karty

*Pozn. Denní režim je pro dítě s autismem velice názorný a pomáhá mu předvídat činnosti a dávat mu tak pocit jistoty. Však ne každé dítě hned upoutá pozornost k dennímu režimu a zájem o něj, nutná je pak **fyzická pomoc**.*

- když dítě dojde k dennímu režimu, můžeme upoutat pozornost na nejvýše nalepenou kartičku (či předmět) poklepáním na danou kartu (předmět), dokud se na ni dítě nepodívá
- pokud ji dítě samo nevezme, vedeme jeho ruku ke kartě (předmětu) a společně s ním ji vezmeme (karta či předmět je v ruce dítěte, ne učitelky!) a přemístíme k místu konání činnosti, společně s dítětem nalepíme k volací kartě (nebo poťukáme na místo, kam má kartu či předmět nalepit)

- cestou k činnosti stále upoutáváme pozornost dítěte ke kartě (předmětu) se slovy např: „*jdeme malovat, ... jdeme malovat*“, aby si dítě spojilo souvislost mezi kartou (předmětem) a vykonávanou činností
- se zlepšující se dovedností dítěte tuto fyzickou pomoc postupně ubíráme – např. již nedržíme dítě za ruku, ale jen lehce za zápěstí (či loket) a směřujeme jeho ruku k dennímu režimu, aby vzalo kartu (předmět) samo → směřujeme k plné samostatnosti dítěte

3.2.2 Rady k práci s denním režimem

- chvíli, kdy si dítě v klidu hraje nebo jí, využijte k vyskládání dalších karet na denní režim
- pokud jdou činnosti rychle za sebou a nestačíte připravit karty dopředu, nebojte se napláňovat další činnost společně s dítětem
- pokud nemáte v plánu nějakou konkrétní činnost, dejte dítěti vybrat (např. ze dvou karet) co chce dělat (např. malovat nebo si hrát) a připravte tuto kartu na denní režim

3.2.3 Práce s kuchyňskou minutkou

Pro časové vymezení dané činnosti využíváme u dětí s autismem *kuchyňské minutky* (dítě potřebuje vědět, jak dlouho bude činnost trvat).

- minutku vezmeme společně k vykonávané hře
- začínáme nastavením minutky na velmi krátký interval, např. jednu minutu (záleží na možnostech dítěte)
- nastavení minutky doplníme slovy: „*až zazvoní, máme hotovo*“ a ukazujeme na minutku
- pokud vidíte, že dítě u činnosti již nevydrží a nastavený čas ještě neuplynul, můžete NENÁPADNĚ (aby dítě nezpozorovalo) zkrátit čas na minutce
- když hra končí a zvoní minutka, dítě musí vědět, že je konec – dejte minutku do úrovně očí dítěte, přiložte na jeho ruku a k uchu (opatrně, některé děti se zvuku minutky zpočátku bojí) → aby dítě vědělo, že “platí, co se domluvilo“
- po zazvonění dítě opět pochvalte: „*výborně, hotovo, krásně sis hrál*“ + doplňte gestem
- postupně prodlužujte interval, kdy má dítě u činnosti vydržet

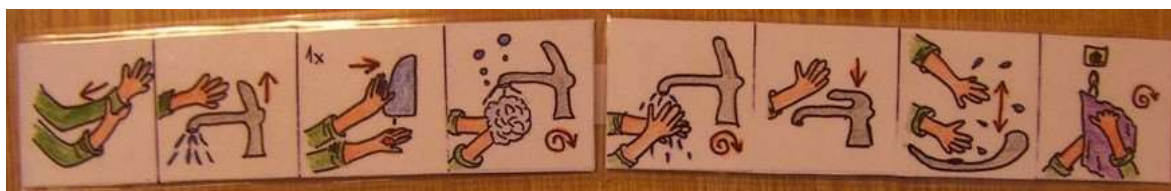
3.3 Struktura činností

Pro učení se novým dovednostem je vhodná vizuální struktura činností (procesuální schéma), tj. správný sled úkonů.

- schémata jsou nápovědou a zároveň podporou pro dítě, že dělá činnost správně a na nic důležitého nezapomnělo
- často je vhodné vytvořit si vlastní schémata, na kterých jsou předměty dítěti blízké (např. páková baterie nebo kohoutky, nástěnný dávkovač mýdla nebo mýdlo v lahvi či kostkové mýdlo, obrázek bot podobný těm skutečným apod.)

Schéma mytí rukou

- schéma je umístěné přímo nad umyvadlem (pokud je vodorovné) nebo hned vedle (pokud je svislé) – postupujeme zleva doprava nebo shora dolů
- postupně dítěti ukazujeme na jednotlivé obrázky a zároveň vykonáváme danou činnost:
 - např.: poťukáme vlastním prstem (lépe prstem dítěte) na první obrázek, abychom upoutali pozornost dítěte k obrázkům – čekáme, dokud se dítě na obrázek nepodívá, doplníme slovy: „vyhrnu rukáv“ a hned poté pomůžeme dítěti vyhrnout rukáv (nebo si dítě vyhrne samo-záleží na dovednostech dítěte) → stejně postupujeme u dalších obrázků
 - nakonec dítě pochválíme: „výborně, ... (jméno dítěte), krásně sis umyl ruce, šikula“
- takto postupujeme při každém mytí rukou, dokud si dítě dovednost neosvojí

vyhrnout rukáv-pustit vodu-dát mýdlo-namydlit-opláchnout-vypnout vodu-oklepat-otřít ruce

Schéma oblékání

- samotné schéma vytvoříme tak, aby se na něm mohly snadno obměňovat obrázky a jejich pořadí
- při nácviku postupujeme obdobně jako u mytí rukou; při přechodu k dalšímu obrázku používáme slova „...zujeme bačkory, *POTOM*“
- pokud schéma nestihneme vytvořit dopředu, můžeme ho tvořit společně s dítětem; můžeme ho u toho i zkoušet, zda si postup oblékání pamatuje (záleží na dovednostech dítěte)

4 HRA A INDIVIDUÁLNÍ PRÁCE DÍTĚTE S AUTISMEM

Hra je hlavní činností dětského věku. Ovšem u dětí s autismem se často objevuje stereotypie ve hře a je třeba ji rozvíjet, aby si dítě mohlo osvojit potřebné dovednosti. Stejně tak prostřednictvím individuální práce můžeme u dítěte rozvíjet různé pracovní či sebeobslužné dovednosti a vědomosti.

4.1 Individuální práce

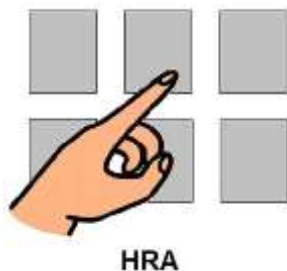
- provádíme u pracovního stolku, který je páskou rozdělen na tři části, pracujeme zleva doprava
- v levé části jsou připraveny úkoly, které se budou dělat; ve střední části se úkoly dělají a do pravé části se odkládají hotové úkoly
- dítě potřebuje vědět, jak dlouho bude činnost trvat, proto máme úkoly připravené na jednom místě, např. v košíku (když je košík prázdný, je hotovo) → činnosti v průběhu práce nepřidáváme, dítě by pak nemohlo předvídat, kdy činnost skončí a mohlo by to u něj vyvolat nežádoucí chování
- na konci hotové činnosti řekneme „*hotovo*“ (případně doprovodíme gestem společně s dítětem) a učíme tak dítě činnosti dokončovat.
- velice důležitá je **motivace k činnosti** (ani dospělý nepracuje zadarmo 😊) – velmi často je pro dítě odměnou pamlsek (bonbón, rozinka), ale třeba samolepka, tiskátko do notýsku apod. → odměnu dáváme na konci splněné činnosti a spojíme s pochvalou, pohlazením (pokud dítěti nevádí), potleskem

Pozn.: U některých dětí je pozornost opravdu velice krátkodobá, proto motivujeme k činnosti už v průběhu činnosti za každý dílčí úkol; postupně odměnu odsouváme za větší počet úkolů.

4.2 Nácvik hry

K nácviku potřebujeme kuchyňskou minutku a komunikační knihu (nebo oddělený list A4), kde jsou znázorněny jednotlivé hry, ze kterých si dítě může vybrat.

- na denní režim nalepíme piktogram „Hra“, pro který si dítě dojde (viz práce s denním režimem, podkapitola 3.2.1)

- tento piktogram nalepí na určené místo (např. na komunikační knize nebo na odděleném listu) a komentujeme slovy: „vyber hru“ – dítě si vybere hru z nabídky a jde si pro hru (kartičku se hrou má buď volně u sebe, nebo třeba nalepenou na nádobce s odměnou)
- před začátkem hry nastavíme na kuchyňské minutce určitý čas (zpočátku jen velmi krátký) se slovy: „až zazvoní, máme hotovo“ a začneme si hrát
- po zazvonění minutky hru ukončíme se slovy: „zvoní, máme hotovo“ a upoutáme pozornost dítěte k minutce (viz 3.2.3 Práce s kuchyňskou minutkou) a dáme dítěti odměnu
- po té odneseme kartičku zpět do komunikační knihy
- výběr hry opakujeme např. 2x-3x za sebou a zařazujeme několikrát během dne

Technické provedení hry

- ke hře volíme ideálně dvě stejné sady hraček, jednu má dospělý, druhou má dítě
- dospělý sedí naproti nebo vedle dítěte a předvede, co se s hračkou dá dělat a dítě napodobuje
 - např.: hra s panenkou – dospělý češe panenku a komentuje slovy: „učešu panenku“ a čeká, zda dítě zopakuje; pokud dítě nezopakuje, vezmeme jeho ruce a společně s ním učešeme panenku

a opět komentujeme slovy: „*učeš u panenku, učeš u panenku*“ a pochválím dítě „*výborně, krásně si učesal panenku*“ → odměnu můžeme dát po dílčím úkonu nebo na konci hry (záleží na pozornosti dítěte)

- např.: posílání auta – dospělý sedí naproti dítěti s roznoženýma nohama a pošle mu auto se slovy: „*pošlu auto, ... (jméno dítěte), pošli auto*“ a čekáme, zda samo pošle auto, pokud ne, vedeme jeho ruce a pošleme si auto se slovy: „*pošlu auto*“ – za každé poslání autíčka dítě pochválíme: „*šikulka, krásně si poslal auto, výborně*“ → pomocí autíčka můžeme dítěti posílat odměnu (např. rozinku), dítě pak má větší motivaci auto poslat

ZÁVĚR

„Každé dítě je jiné a potřebuje trochu jiný přístup. Proto vše výše napsané neberte jako naprosté dogma, ale jako přibližný návod, který lze a je nutné upravit podle potřeb dítěte ☺.“

A jen kdyby Vás zajímalo, kdo Vám toto všechno napsal a ilustroval, tak něco o nás:

Mgr. Lucie Adametzová

Učitelka v mateřské škole speciální se zkušeností práce osobního asistenta. Vystudovala jsem bakalářské studium na Univerzitě Palackého v Olomouci, obor Speciální pedagogika předškolního věku a navazující magisterské studium tamtéž, obor Předškolní pedagogika.

Bc. Silvie Grygarová

Učitelka v mateřské škole speciální se zkušeností práce asistenta pedagoga i osobního asistenta. Vystudovala bakalářské studium na Univerzitě J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, obor Předškolní pedagogika.

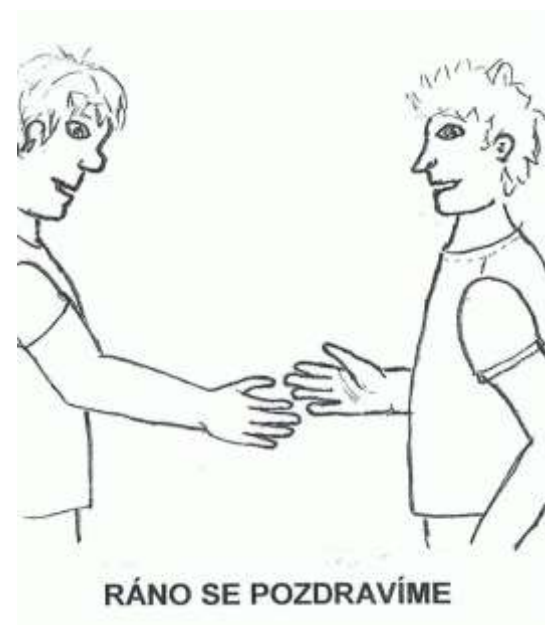
Bc. Lenka Matoušková

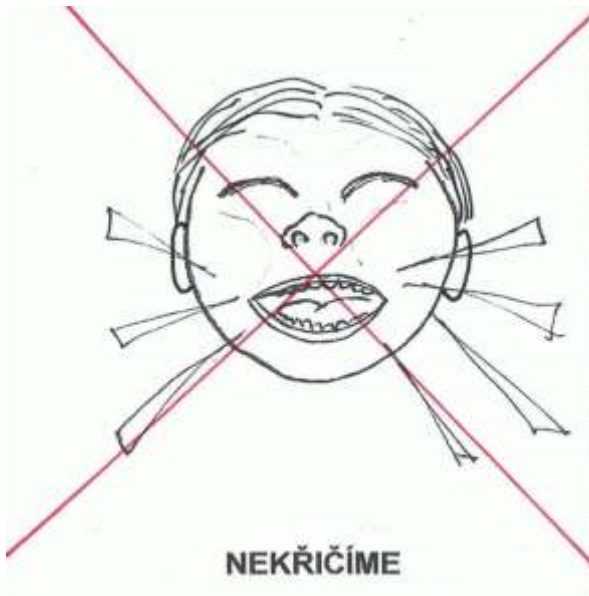

Učitelka mateřské školy se zkušeností práce asistenta pedagoga a osobního asistenta. Vystudovala bakalářské studium na Univerzitě Hradec Králové, obor Sociálně výchovná péče o smyslově postižené.

„O co kratší je naše praxe, o to větší je naše láska k dětem a zapálení pro tuto práci.“

PŘÍLOHA - Kreslená pravidla

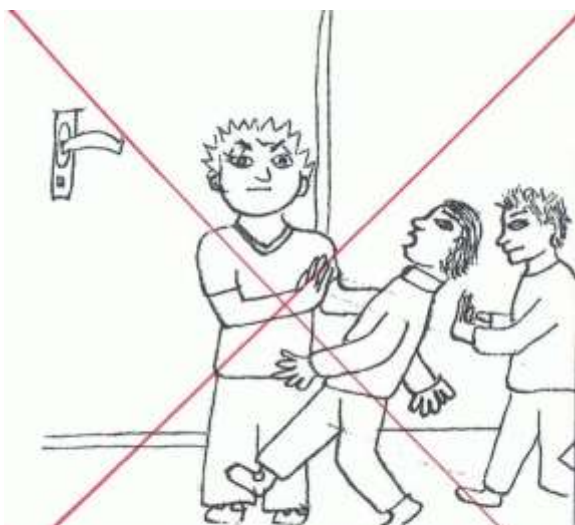

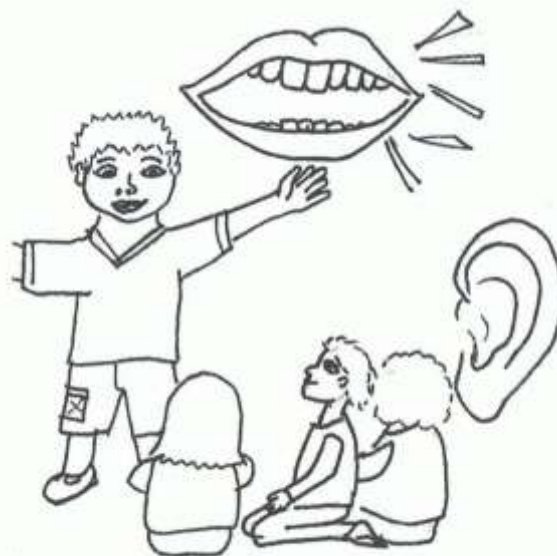
JSME KAMARÁDI

U JÍDLA SE NEMLUVÍ

NESTRKÁME SE U DVEŘÍ

JEDEN MLUVÍ, DRUZÍ POSLOUCHAJÍ